

ДЖМІЛЬ ЧЕРВОНУВАТИЙ

Bombus (Megabombus) ruderatus
(Fabricius, 1775)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Перетинчастокрилі (Hymenoptera), родина — Справжні бджоли (Apidae). Один із 23 видів підроду *Megabombus* всевітньо поширеного (за винятком Пд. Африки, Австралії та Нової Зеландії, куди завезений спеціально) роду *Bombus* (понад 250 видів). Один із 40 видів джмелів у фауні України.

Природоохоронний статус

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Ареал цього виду охоплює територію Давнього Середземномор'я на сх. до Малої Азії. На території України вид зустрічається у зх., пн. та центральних районах. За останнє десятиріччя зареєстрований у Харківській, Донецькій обл. та у Криму. Нещодавно також підтверджено його знахідку на зх. Поділлі та Закарпатті (за даними І.Б. Коновалової).

Чисельність і причини її зміни

Зустрічається дуже рідко. Відомо лише декілька знахідок в Україні. Основними факторами, що призводять до зниження чисельності, є значне скорочення місць, придатних для гніздування та збору корму, знищення гнізд цього виду під час оранки полів, луків або скошування рослин та загибель дорослих особин при обробках полів пестицидами.

Особливості біології та наукове значення

Соціальний вид. Самки запліднюються сам-

цями восени, після чого зимують під землею в норах мишоподібних гризунів або під мохом чи листям, а навесні кожна молода матка самостійно будує гніздо на поверхні землі або в норах гризунів. Літає з квітня до жовтня. В одному гнізді вирощується до 100 робочих особин та приблизно така ж кількість репродуктивних особин — самців і майбутніх маток, статевої зрілості матки досягають навесні наступного року; матки живуть 1 рік, а робочі особини від 1 до 3 місяців.

Морфологічні ознаки

Довжина тіла маток — 20–22 мм, самців — 18–20 мм. Довжина щік майже в 2 рази більша за ширину мандибул у місці їх прикріплення. Ширина перев'язки із чорних во-

лосків між крилами трохи більша за ширину перев'язки з жовтих волосків на передній частині спинки.

Режим збереження популяції та заходи з охорони

Охороняється в Українському степовому, Опукському, Карадазькому ПЗ та у ПЗ «Медобори». Необхідно створити заказники і нові заповідники в інших місцях мешкання виду.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

В умовах неволі розмноження ускладнене особливостями біології цього виду. Проведені поодинокі успішні експерименти по заснуванню гнізд молодими матками у неволі.

Господарське та комерційне значення

Запилювач квіткових рослин, в тому числі сільськогосподарських, таких як огірки, гарбузи та інші бахчеві культури.

Основні джерела інформації

ЧКУ, 1994; Радченко, 1989; Williams, 1998; Ефремова, 2002; Коновалова, 2005, 2007.

ДЖМІЛЬ ОПЕРЕЗАНИЙ

Bombus (Thoracobombus) zonatus Smith, 1854

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Перетинчастокрилі (Hymenoptera), родина — Справжні бджоли (Apidae). Один із 52 видів підроду *Thoracobombus* всевітньо поширеного (за винятком Пд. Африки, Австралії та Нової Зеландії, куди завезений спеціально) роду *Bombus* (понад 250 видів). Один із 40 видів джмелів у фауні України.

Природоохоронний статус

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Палеарктичний вид. Ареал співпадає з межами сучасних і минулих кліматичних степових ландшафтів. Поширений у Європі та Пн. Азії, крім Китаю. В Україні зустрічається в Харківській, Дніпропетровській, Донецькій, Луганській, Одеській, Миколаївській обл. та в Криму.

Чисельність і причини її зміни

Рідкісний вид, зустрічається локально. Чисельність виду залежить від стану біотопів — степних ділянок з багатою мелітофільною рослинністю. Чисельність зменшується через скорочення місць, придатних для гніздування, знищення гнізд цього виду під час оранки полів, луків або скошування рослин та загибель дорослих особин при обробках полів пестицидами.

Особливості біології та наукове значення

Соціальний вид. Молоді запліднені матки

навесні після зимівлі самостійно будують гнізда в заглибленнях на поверхні землі під мохом або сухим листям. Потім усі роботи в гнізді та по заготівлі пилку і нектару виконують робочі особини, які літають з травня до серпня. Самці та нові молоді матки народжуються лише наприкінці літа та у вересні. Самки запліднюються самцями восени, після чого зимують під землею в нірках мишоподібних гризунів або під мохом чи листям. Дає одну генерацію на рік. В одному гнізді вирощується до 100–150 особин. Широкий полілект. Як і у інших представників підроду в гніздах на воскових пакетах з розплодом розташовуються пилкові кишені. Ця особливість біології суттєво заважає його штучному розведенню в господарських цілях.

Морфологічні ознаки

Дуже мінливий вид. Жовта перев'язка на задній частині спинки може бути відсутня. 2–3 тергуми в жовтих волосках, 4–5 — в чорних, у окремих екземплярів щитик і 4-й тергум в жовтих волосках. Довжина тіла маток до 25 мм, самців — 12–15 мм. Робочі особини, особливо у першому виводку, значно менші за матку.

Режим збереження популяції та заходи з охорони

Охороняється в заповідниках степової та лісостепової зон. Необхідно створити заказники і нові заповідники в інших місцях мешкання виду — в степовій зоні України.

Господарське та комерційне значення

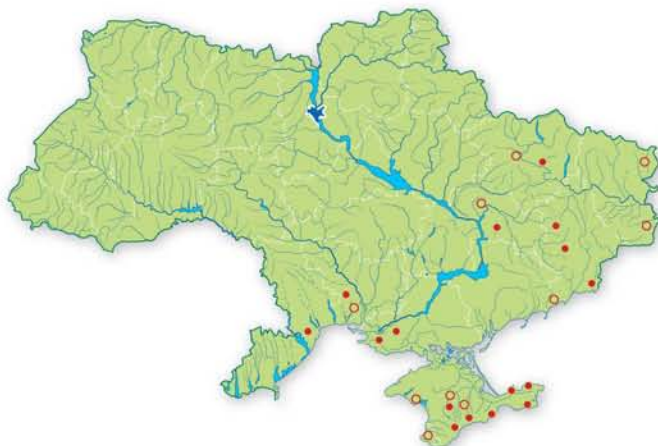
Запилювач багатьох степових рослин і таких, що культивуються в степовій зоні України.

Основні джерела інформації

Осычнюк, 1969; Осычнюк, Панфилов, Пономарева, 1978; Радченко, 1989; Williams, 1998.

Автори: В.Г. Радченко, М.О. Філатов,
С.П. Іванов

Фото: В.Г. Радченко

ЛІОМЕТОПУМ ЗВИЧАЙНИЙ

Liometopum microcephalum (Panzer, 1798)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Перетинчастокрилі (Hymenoptera), родина — Мурашки (Formicidae).

Природоохоронний статус

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Один з 8 видів голарктичного роду (також 6 викопних видів з еоценових, олігоценів та міоценових відкладів Європи, відомі з Азії та Північної Америки), в Палеарктиці 3 види, в Україні — 1. Реліктовий євро-кавказький лісовий вид, що поширений в Пд. та Середній Європі, на пд. Сх. Європи, на Кавказі та в Ірані. В Україні відомі чотири знахідки в Закарпатті, Самарському лісі (Дніпропетровська обл.), на о. Козачий на Дніпрі нижче греблі Каховської ГЕС (Херсонська обл.) та на безіменному острові в дельті Дунаю (Одеська обл.).

Чисельність і причини її зміни

В Україні чисельність дуже низька, хоча в Зх. Європі цей вид локально є звичайним. Може повністю зникнути при деградації лісів внаслідок антропогенного пресу та вирубування старих дуплястих дерев.

Особливості біології та наукове значення

Вид з високим рівнем соціальної організації, сім'ї великі, можуть налічувати десятки тисяч робітниць, мають територію, що охороняється, та низку розвинених фуражуваль-

них доріг на ґрунті та деревах. Гнізда будує в дуплах старих листяних дерев (переважно дубів). Одна сім'я зазвичай має основне та декілька додаткових гнізд, пов'язаних обмінними дорогами. Найбільш активні з першої половини квітня, на початку літа активність знижується, що пов'язано з закінченням розвитку личинок в гніздах. Літ крилатих особин — в червні–липні. Живляться медяною рососою попелиць та інших сисних комах, різноманітними безхребетними тваринами та їхніми рештками.

Морфологічні ознаки

Поліморфні, середніх розмірів (4–7 мм) мурашки. Груди та передня частина голови руді, черевце чорне, вкрите густими срі-

блястими прилеглими волосками. Зовні дещо схожі на рудих лісових мурашок, проте відрізняються від них формою грудей та відсутністю трубочки з вінчиком волосків на кінці черевця.

Режим збереження популяції та заходи з охорони

Необхідно зберігати ділянки, де існують поселення цих мурашок, надавати їм природоохоронного статусу. Особливу увагу слід приділити збереженню старих дібров, а також окремих дуплястих дерев.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах.

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Основні джерела інформації

Рузский, 1905; Фасулати, Кижаяева, 1964; Лиховидов, 1979; Кулянская, 1988; Насонов, 1889; Радченко, 1991, 1994; Zhou, 2001; Гребенников, Дубовиков, 2002; Макаревич, 2003; Paknia, Radchenko, Alipanah and Pfeiffer 2008.

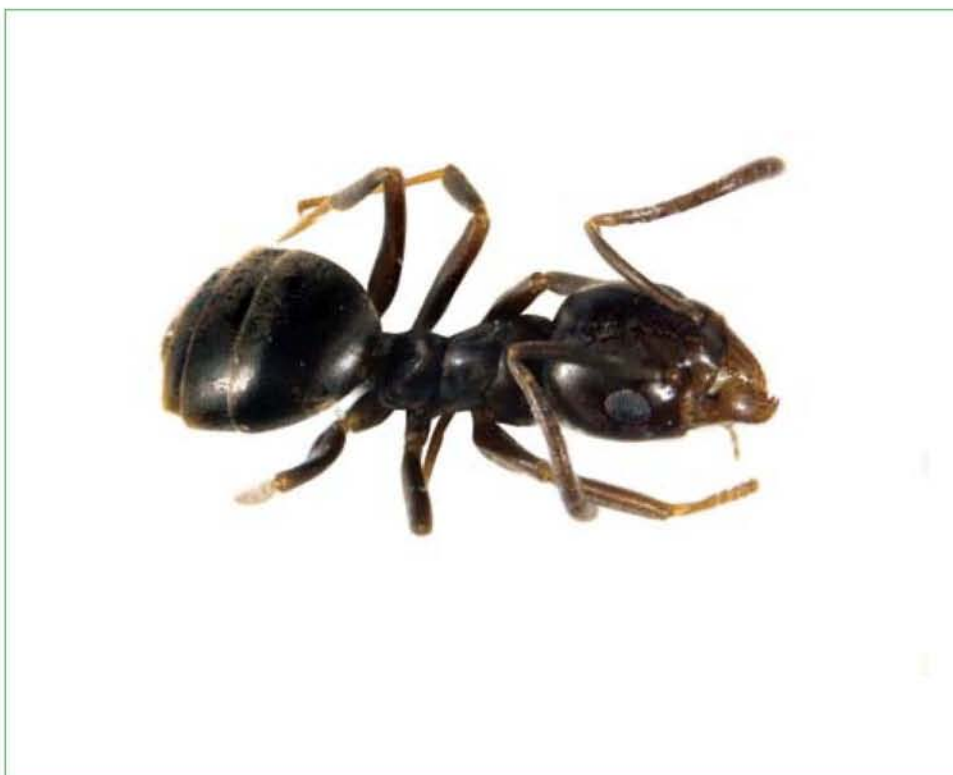
Автор: О.Г. Радченко

Фото: В.Г. Радченко

ТАПІНОМА КІНБУРНЬСЬКА

Tapinoma kinburni Karawajew, 1937

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Перетинчастокрилі (Hymenoptera), Родина — Мурашки (Formicidae).

Природоохоронний статус

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Один з 63 видів космополітного роду, в Палеарктиці 20 видів, в Україні — 3. Реліктовий європейський степовий вид, відомий з Нижньодніпровської піщаної ари (Херсонська та Миколаївська обл.), Донецького кряжу (поблизу м. Святогорськ, Донецька обл.); довгий час вважався ендеміком України, але нещодавно був вказаний для Білгородської обл. Росії.

Чисельність і причини її зміни

На заповідних ділянках піщаного степу є звичайним видом, щільність гнізд може сягати 0,5 гн./м², в інших районах відомі лише поодинокі знахідки. При випасі худоби чисельність різко знижується (в десятки разів), а при

розорюванні степових ділянок вид зникає.

Особливості біології та наукове значення

Мешкає на піщаних та вапнякових степових ділянках з розрідженою рослинністю. Гнізда, часто дуже складної будови, споруджують в землі. Виходи з них у вигляді невеличких (діаметром 2–4 мм) отворів, оточених валиком з винесеного на поверхню ґрунту. Живляться дрібними членистоногими та їхніми рештками. Термофільний вид, робітниця фуражують у світлий час доби, припиняючи активність лише в найжаркіші післяполудневі години, коли температура поверхні ґрунту досягає 40–45°C. Літ статевих особин — у червні.

Морфологічні ознаки

Невеликі (до 2,5 мм) чорні мурашки з досить

м'якими покривами. Робітниця і самки легко відрізняються від інших видів роду фауни України дуже слабким, широким заглибленням посередині нижнього краю кліпеусу, а самці — будовою геніталій.

Режим збереження популяції та заходи з охорони

Рекомендований до охорони в Чорноморському БЗ та у НПП «Святі Гори».

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Відомостей немає.

Основні джерела інформації

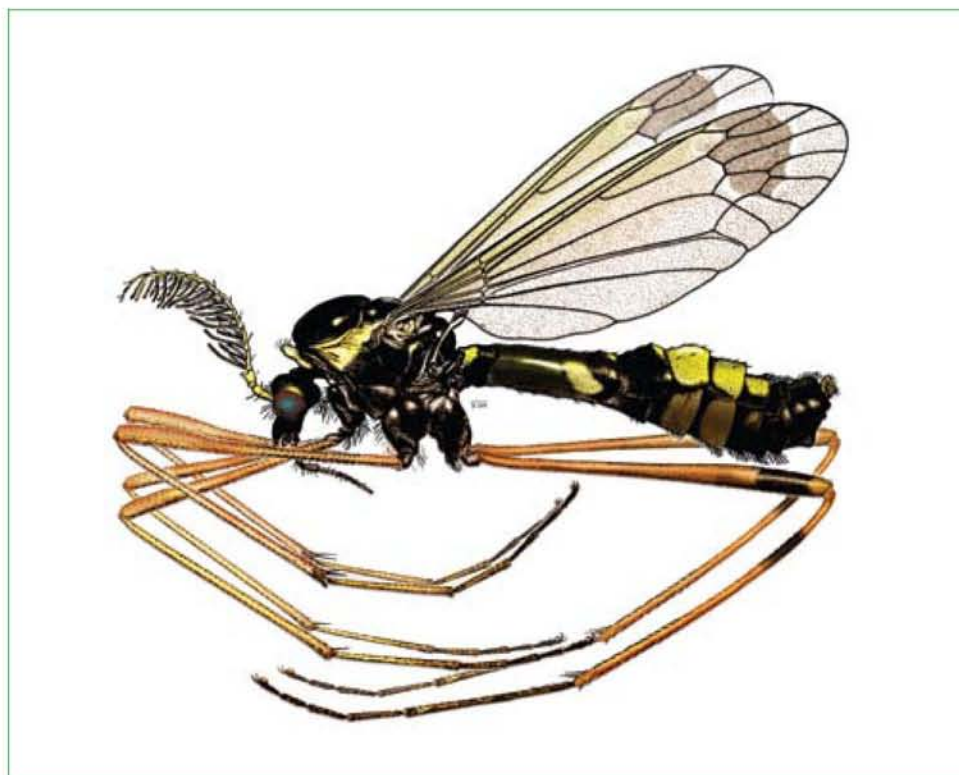
Караваєв, 1937; Радченко, 1983; Радченко, 1985; Радченко, 1989; Присный, 2003.

Автор: О.Г. Радченко

Фото: В.Г. Радченко

КТЕНОФОРА ПРИКРАШЕНА

Ctenophora festiva Meigen, 1804

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), Клас — Комахи (Insecta), ряд — Двокрилі (Diptera), родина — Комарі-довгоноги (Tipulidae).

Природоохоронний статус

Зникаючий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Середня смуга Пд. Європи, Литва, Росія (пд. європейської частини, пд. Сх. Сибіру, Примор'я), гн. Китай. В Україні — Прикарпаття, Центр.

Чисельність і причини її зміни

Сучасних даних про чисельність та її зміни немає. Причини зміни чисельності – санітарні чистки лісів (вирубання старих дерев).

Особливості біології та наукове значення

Біотопи/ яруси перебування: старі широколистяні або мішані ліси. Характер живлення: Личинки в трухлявій деревині дупел дерев. Біологія розмноження: даних немає.

Морфологічні ознаки

Великі (20–26 мм) чорно-жовті комарі з димчасто-бурою плямою на крилі, котра не доходить до його вершини; антени самців гребінчасті, з 2 парами відростків; заднє стегно руде з чорною передвершинною смужкою.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Не здійснювалися.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Не здійснювалися.

Господарське або комерційне значення

Відомостей немає.

Основні джерела інформації

Савченко, 1966; Савченко, 1969, Савченко, 1973; Dosterbrock, Bygebjerg, Thorkild, 2006.

Автори: В.О. Корнєєв, В.І. Ланцов
Малюнок: В.О. Корнєєв